

קוּבֵץ שֵׁפֶתֵי כֹהֵן

שיטת הרמב"ם בהא דצריך ג' לדין²⁰

בריש מסכת סנהדרין (דף ב' ע"ב) נחלקו רבי אבהו שאומר שמהתורה בעינין ג' מומחין לדון בכל דיני ממונות, אלא שרבנן הקלו בהודאות והלוואות שלא תנעול דלת בפני לווי, ורב אחא שדעתו שמן התורה חד נמי כשר שנאמר "בצדק תשפוט עמיתך" ומדרבנן החמירו משום יושבי קרנות. ואיתא שם בגמ' שלדעת רב אחא שניים שדנו דיניהן דין (שהרי אפילו אחד כשר מן התורה). ותמחו העולם על הרמב"ם (פרק ב' מהלכות סנהדרין הלכה י') שכתב:

"אע"פ שאין ב"ד פחות משלשה מותר לאחד לדון מהתורה שנאמר בצדק תשפוט עמיתך, ומדברי סופרים עד שיהיו שלשה, ושניים שדנו אין דיניהם דין".

והנה בריש דבריו נראה שפסק כרב אחא דאחד כשר לדון מן התורה אבל כתב שאין ב"ד פחות משלשה. וכתב דשניים שדנו אין דיניהם דין והוא לא כמסקנת הגמרא בדברי רב אחא. וכן מדברי הרמב"ם (פרק ה' מהלכות סנהדרין הלכה ח') משמע שם"ל כרבי אבהו, שכתב:

"דיני קנסות כגון גזילות וחבלות ותשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמישה והאונס והמפתה וכו' אין דנין אותם אלא שלשה מומחים והם הסמוכין בארץ ישראל, אבל שאר דיני ממונות כגון הודאות והלוואות אינן צריכין מומחה אלא אפילו שלשה הדיוטות ואפילו אחד מומחה דן אותם. לפיכך דנין בהודאות והלוואות וכיו"ב בהו"ל אע"פ שאין ב"ד של הו"ל אלהים שליחות ב"ד של א"י עושין. וכו'".

מתוך שכתב שצריך לסברא דשליחותיהו של ב"ד של א"י עבדינן ומשמע שלולא כן היינו אומרים שאינם יכולים לדון בדיני ממונות כלל. נראה שסובר שמהתורה צריך דווקא אלהים לדון בכל דיני התורה.

עוד צריך להבין שהנה נראה מתוך הגמ' שאפילו לרב אחא כשר אחד מהתורה רק בהודאות והלוואות ולא בגזילות וחבלות, שדעתו שאין עירוב פרשיות, ופרשת גזלות חלוקה מפרשת הודאות והלוואות, ולכן לא צריך אלהים בהודאות והלוואות, אבל בגזילות וחבלות וודאי שצריך אלהים והיינו שלשה מומחין. והנה הרמב"ם בספר המצוות (עשה קע"ז) כתב:

"ויש בו עוד שכל אדם מצווה לדון דין תורה אם הוא בקי בכך ובעלי הדינים התחילו לדון לפניו ובפירושו אמרו בצדק תשפוט עמיתך. וכו'".

²⁰ נדפס בקובץ 'בית אברהם', התשל"ז.

קוּבֵץ שִׁפְתֵי כֹהֵן

הרי שכתב שכל אדם מצווה לדון דין תורה ולא כתב שזוהו הדין רק בחלק מדיני התורה בהודאות והלוואות ולא בגזילות וחבלות. ולמרות שבס"מ כתב הרמב"ם רק את עיקרי הדינים ולא את פרטיהם, קשה מדוע כאן הוא מניח למעות בדבריו ולפרשם שלא כהלכה. ואם מדקדקים בדבריו ביד החזקה הנה גם שם בפ"ב ה"י שהבאנו, לשונו כללית כמו בס"מ: "מותר לאחד לדון מן התורה", ולא חילק בין גזלות וחבלות להודאות והלוואות, הלא דבר הוא.

ולכן נראה לומר שהרמב"ם חלוק עם שאר הראשונים בכל העניין של סנהדרין ודיינים. שכן בפרשת שופטים על הפסוק "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך" כתב רש"י: "שופטים – דיינים הפוסקים את הדין". וכן ביאר הסמ"ג וכן הוא ברמב"ן: "כתב עד האלהים יבא דבר שניהם וצווה בכאן שיהיו לישראל אלהים". הרי שלפי כולם עיקר המצווה במינוי שופטים הוא שיפסקו את הדין וזהו עיקר טיבם ומהותם של השופטים. ובזה נחלקו רבי אבהו ורב אחא כמה דיינים צריך כדי לפסוק את הדין בהודאות והלוואות, האם שלשה דווקא או אפילו אחד שנאמר בצדק תשפוט עמיתך, ואין חילוק בין מצוות בצדק תשפוט עמיתך לבין מצוות מינוי שופטים ששניהם נאמרו לעניין פסיקת הדין, רק שאלהים ג' פעמים נאמר לגבי גזלות וחבלות, ובצדק תשפוט עמיתך נאמר, לדעת רב אחא, לגבי הודאות והלוואות. אבל הרמב"ם נראה שהיתה רוח אחרת אתו, כפי שמתבאר בדבריו בס"מ וביד החזקה. שכן כתב (עשה קע"ז) וז"ל:

"שנצטוונו למנות דיינים להוציא לפועל צווי התורה ויכריחו את הסופים מדרך האמת ללכת בה ויצו על הטוב ויזהירו מן הרע ויציאו אל הפועל את הענשים על העבריינן כדי שלא יהיו מצוות התורה ואזהרותיה מסורים לרצון כל אדם ואדם וכו'".

ובהמשך, שמצווה זו כוללת גם ב"ד של שלשה. וכן משמעות דבריו ביד החזקה. הרי שאין עיקר תפקידם של השופטים לפסוק את הדין אלא לכפות ולהכריח לקיים את הדין. רק שמוכן שכדי לכפות וכדי להציל עשוק מיד עושקו הם צריכים לפסוק ולהכריע מי העשוק ומי עושקו, אבל אין הפסיקה עיקר טיבם ומהותם של הב"ד אלא הכפייה בדווקא. ולכן בביאור כל התכונות של הדיינים ביאר הרמב"ם שתכונות אלה חשובות לצורך תפקיד הכפייה, ואפילו בשונאי בצע לא פירש שהאוחב בצע עלול להטות את הדין אלא שכל הנבהל אחר הממון חסר יבואנו. והכוונה שזוהי מידה מגונה ולא ראוי לבעליה להיות שופט. וא"כ הוא מפרש שופטים מלשון מנהיגים כמו "והוא שפט את ישראל וכו'". ובזה יתבאר גם מה שכתב (פרק א' מהלכות סנהדרין הלכה ד') שאין ב"ד פחות מג' כדי שיהיה בהן רוב ומיעוט אם היתה מחלוקת בדין מן הדינים. משמע שב"ד שקול ואפילו עשרה פסול כמו שדיוק רש"י בסנהדרין (דף ג' ע"ב בד"ה ורב יאשיה). אבל בפ"ב הלכה י"ג כתב:

"אע"פ שב"ד של שלשה ב"ד שלם הוא וכו' ומוטב שיחתך הדין באחד עשר יותר מעשרה".

קוּבֵץ שֵׁפֵטֵי כְהֵן

יוצא שבְעֵשְׂרָה אֵין פֶּסוּל שֶׁל ב"ד שְׁקוּל וְכֵן לֹא נֹזְכֵר בְּרַמְב"ם בְּשׁוּם מְקוּם שֶׁאֵין ב"ד שְׁקוּל. רַק שְׁזוֹ הִלְכָה שֶׁאֵין לְפָחוֹת מִשְׁלוֹשָׁה כִּי שְׁנַיִם הֵם ב"ד שְׁקוּל. וְלִכֵּן נִרְאָה לֹמַר שֶׁלְרַמְב"ם אִסוּר שִׁיחִיה ב"ד שְׁקוּל לֹא מִשׁוּם שֶׁהֵם אֵינֶם יְכוּלִים לְפַסּוֹק אֶת הַדִּין וְלִהְכַרִּיעַ עַל הַדִּין (שְׁזוֹ שִׁיטַת רִש"י וְשֶׂאֵר רֵאשׁוֹנִים כְּאִמּוֹר) אֲלֵא כִּי שְׁנַיִם אֵינֶם יְכוּלִים לִהְכַרִּיחַ וְלִכְפּוֹת עַל מַה שֶּׁדָּנוּ כִּי אֵין בִּינֵיהֶם רֹב וּמִיעוּט, וּמַחְצָה עַל מַחְצָה אֵינֶם יְכוּלִים לִהְכַרִּיחַ שֶׁהָרִי זֶה אֹמֵר בְּכַה זֶה אֹמֵר בְּכַה. אֲבָל אִם פִּירוּשׁ הַמוֹשֵׁג ב"ד שְׁבִתוּרָה כּוֹלֵל שְׁלֹשָׁה, שֶׁהֵם הַב"ד הַקָּטָן בְּיוֹתֵר שְׁשִׁיךְ בּוֹ רֹב וּמִיעוּט, וְהֵם יְכוּלִים לְכַפּוֹת וְלִהְכַרִּיחַ, וּוְדָאֵי שֶׁאֵרְבַּעָה אֹו שֵׁשָׁה יְכוּלִים לִהְכַרִּיחַ וְיֵשׁ לָהֶם כּוּחַ לְדוֹן, שְׁלֹא יִתְכַן שְׂכּוּחַ הַשֵּׁשָׁה יִהְיֶה פָחוֹת מִכּוּחַ הַשְּׁלֹשָׁה, וְאִם יִתְבַרֵר שֶׁאֵינֶם יְכוּלִים לִהְכַרִּיעַ לְהִכִּין הַדִּין נוֹטָה יוֹסִיפוּ הַדִּינִים אֲבָל אֵין זֶה פֶּסוּל בְּעֵצֶם הַב"ד. אֲבָל לְשִׁיטַת רִש"י וְשֶׁעִמּוֹ שְׁעִיקָר ב"ד הוּא כְּדֵי לִהְכַרִּיעַ וּלְפַסּוֹק אֶת הַדִּין אִי אִפְשָׁר לְעִשׂוֹת בֵּית דִּין שְׁמִלְכַת־חִילָה עֲשׂוּי כֵךְ שִׁיִּצְטָרְכוּ לְהוֹסִיף. אֲבָל לְשִׁיטַת הַרְמַב"ם שְׁעִיקָר ב"ד הוּא לְכַפּוֹת אֶת הַדִּין אֵין בְּכַךְ שׁוּם חֲסָרוֹן.

וְיֵשׁ לְדַעַת הַרְמַב"ם עוֹד מִצְוָה – 'בְּצַדֵּק תִּשְׁפוּט עִמִּיתְךָ', שֶׁהִיא הַמִּצְוָה לְגַבֵּי הַכְרַעַת הַדִּין וְהַפֶּסֶק וְלֹא גַבֵּי הַכְפִּייה, וְלִפִּי מִצְוָה זוֹ כָּל אֶחָד הַבָּקִי בְּדִינִים מוֹתֵר לוֹ וְהוּא מִצְוָה לְדוֹן בְּכָל דִּינֵי הַתּוֹרָה. רַק שְׁבִרְרוֹר שְׁמֵאֲחֵר שֶׁאֵינּוּ בֵּית דִּין אֵין לוֹ כּוּחַ כְּפִייה שְׁזוֹ הִלְכָה וּמִצְוָה הַשְּׁיִיכַת בְּב"ד לְבַד. וּמִדְּבָרֵי סוֹפְרִים אִסוּר לְאֶחָד לְדוֹן כָּלֵל מִשׁוּם חֲשֵׁשׁ יוֹשְׁבֵי קַרְנוֹת. וְכֵּן נִחְלַקוּ רַבֵּי אַבְהוֹ וְרַב אַחָא בְּגַמ' שֶׁלְדַעַת רַב אַחָא חַד נִמִּי כֶּשֶׁר, וּפִירוּשׁ הַדְּבָר שֶׁהוּא כֶּשֶׁר נִמִּי לְכַפּוֹת אֶת הַדִּין, שְׁכֵן בְּצַדֵּק תִּשְׁפוּט עִמִּיתְךָ נֹאמַר יַחַד עִם שׁוֹפְטִים וְשׁוֹטְרִים (דְּהֵינּוּ שְׁזוֹ מִצְוָה אַחַת, לֹא שְׁנֵי עֲנִינִים) וְהוּא מְפָרֵשׁ אֶת הַמִּשְׁנָה הַרֵאשׁוֹנָה בְּמַסַּכַת סְנֵה־דִרִין שֶׁלֵּאֵל סֵפֶק לְדַעַת הַרְמַב"ם בֵּאֵה לְפָרֵשׁ אֶת מִצְוֹת מִיְנוֹי שׁוֹפְטִים (שֶׁהָרִי יֵשׁ בָּהּ דִּינֵי ב"ד שֶׁל שְׁבַעִים וְאַחַד) שְׁגַם אֶחָד כֶּשֶׁר לְדוֹן וּבִהְכַרְחָ שְׁגַם כֶּשֶׁר לְכַפּוֹת אֶת הַדִּין. כֵּן פּוֹסֵק הַרְמַב"ם כְּרַבֵּי אַבְהוֹ שֶׁאֶחָד אֵינּוּ כֶּשֶׁר לְכַפּוֹת אֶת הַדִּין. אֲבָל וּוְדָאֵי שְׁגַם רַבֵּי אַבְהוֹ מוֹדֵה שֶׁאֶחָד כֶּשֶׁר לְפַסּוֹק אֶת הַדִּין, רַק שֶׁאֵין זֶה קְשׁוּר לְמִשְׁנַת הַרֵאשׁוֹנָה בְּסִנְהֵדְרִין שְׁבֵאֵה, כְּאִמּוֹר, לְכֹאֵר עֲנִיין מִיְנוֹי שׁוֹפְטִים. וְלִכֵּן כָּתַב הַרְמַב"ם שְׁבַח־ל צְרִיךְ לְהִגִּיעַ לְשְׁלִיחוֹתֵיהֶוּ כְּדֵי לְדוֹן אֶף דִּינֵי הוֹדָאוֹת וְהַלּוּאוֹת, וְהַפִּירוּשׁ שֶׁרַק מִדִּין שְׁלִיחוֹתֵיהֶוּ יְכוּלִים אֲנִי בַח־ל לְכַפּוֹת אֶת הַדִּין. גְּמַצָּא שְׁלִפֵּי דְבָרֵינוּ אֵין חִילוֹק מִהַתּוֹרָה בֵּין הוֹדָאוֹת לְהַלּוּאוֹת לְבֵין גְּזֻלוֹת וְחַבְלוֹת, שְׁבִשְׁנֵיהֶם צְרִיךְ שְׁלֹשָׁה לְכַפּוֹת אֶת הַדִּין אֲבָל אֶחָד כֶּשֶׁר לְפַסּוֹק אֶת הַדִּין, וּמִדְּרַבְנָן הַכְּשִׁירוּ שְׁלֹשָׁה הַדְּיוֹטוֹת בְּהוֹדָאוֹת וְהַלּוּאוֹת לְכַפּוֹת אֶת הַדִּין שְׁלֹא תִנְעוּל דְלַת וְכו', וְאַתּוֹ כָּל דְּבָרֵי הַרְמַב"ם שְׁפִיר – שְׁפַסֵּק כְּרַבֵּי אַבְהוֹ, רַק שְׁכָתַב שְׁלַעֲנִיין פֶּסֶק הַדִּין אֵין מַחְלוֹקַת בֵּינוּ לְבֵין רַב אַחָא וְלִכֵּן אֶחָד תְּמִיד כֶּשֶׁר, מִשֶּׁא"כ לְעֲנִיין כְּפִיית הַדִּין צְרִיךְ דּוּקָא שְׁלֹשָׁה מוֹמַחִין וְרַק הֵם נִקְרָאִים בֵּית דִּין מִן הַתּוֹרָה.